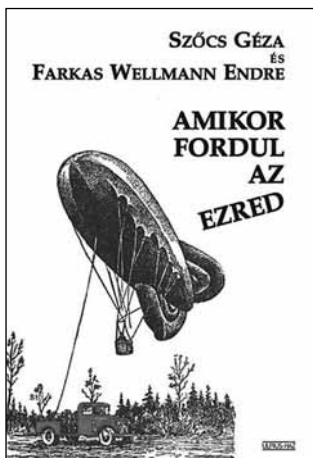

A globális provincia

avagy az Európa-gondolat Szőcs Géza politikai életművében

Szőcs Géza és Farkas Wellmann Endre: *Amikor fordul az ezred*. Ulpius-ház, Budapest, 2009.

Kissé idealisztikusnak és naivnak is tetszhet Farkas Wellmann Endre azon mondata, mely a Szőcs Gézával készített, *Amikor fordul az ezred* címmel megjelent interjú- és dokumentumkötet bevezetőjének végén található: „Talán nemcsak az irodalomtörténet, hanem a történelemírás is hálás lesz nekem – gondoltam –, ha összegyűjtöm ezeket, s ha elbeszélgetek róluk szerzőjükkkel, vagy főhősükkel, aki tanúja, szereplője, résztvevője, olykor mozgató vagy katalizáló tényezője, esetleg kabalafigurája volt annak a folyamatrendszernek, amely a kelet-európai népeknek elhozta a szabadságot, a németeknek pedig, és magának Európának is, a rég óhajtott egységet.” (5). Amellett, hogy a kötet összeállítójának megfogalmazásából már így a „korpusz” legelején kitűnik, hogy meglehetősen bonyolult Szőcs Géza szerepének/szerepeinek meghatározása az utóbbi harminc év politikai és kulturális folyamataiban, az is érzékelhető, hogy Európa egységét és a kelet-európai népek szabad-

ságát befejezett és beteljesedett tényként könyvel el Farkas Wellmann Endre. Éppen a mondat befejezettségre utaló gesztusa az, ami kissé idealisztikusnak tűnhet, hiszen az aktuális folyamatokat ismerve korántsem beszélhetünk még arról, hogy mindez már megtörtént volna. E szöveg írása közben még (mindig) nem fogadták el Romániában a kisebbségi törvényt, ami lassan már öt éve „folyamatban” van, másfelől pedig igenis elfogadták tavaly a szlovákiai nyelvtörvényt – ami szintén „folyamatban” van. Csak e két aktuális történést kiemelve is látszik, hogy a folyamatrendszer egyelőre még zajlik, történik, és az említett szabadság csak részleteiben valósult/valósulhatott meg.

Az *Amikor fordul az ezred* című kötet szerkezete nyolc, Farkas Wellmann által kiválasztott, Szőcs Géza elsősorban politikai, társadalmi szerepvállalásához köthető dokumentumra épül, melyeket aztán több – ezekhez hol szorosabban, hol lazábban kapcsolódó – további irat, írás, vers, fénykép, felszólalás, hozzászólás egészít ki. Az iratok mellett és főként után Szőcs Géza és Farkas Wellmann Endre beszélgetéseit olvashatjuk, melyek hol kiegészítik, hol magyarázzák az előzőekben olvasott szövegeket. Mielőtt azonban végigtekintnénk a kiemelt szövegeken, érdemes figyelmet szentelni a címnek, melynek születése és háttértörténete – úgy vélem – jól jellemezheti azt a gondolat- és eszmevilágot, mely Szőcs Géza közéleti tevékenységét átszövi. A történet a Kolozsváron az 1980-as évek elején Ellenpontok címmel terjesztett szamizdat írásaihoz és az ehhez kapcsolódó visszaemlékezések, nyilatkozatok ürügyén

került elmesélésre: „Én pedig arra gondoltam – mondja Szócs Géza –: augusztus 23-án ott fog felvonulni a fővárosban és minden nagyobb városban több tízezer elégedetlen ember, egyenruhában, életükben utoljára fegyverrel a kezükben. Nosza, hadd ijesszünk rá egy kicsit a hatalomra. Azt terveztem, hogy egy kiáltványban, amely röpcédulák és a Szabad Európa rádió révén vált volna ismertté, megszólítjuk azokat az ifjakat, akik 1989–1990 folyamán kerülnek sorozás alá, és arra biztatjuk őket, hogy 1990. augusztus 23-án fordítsák fegyverüket a diktatúra ellen. Ez lett volna az a pillanat, amikor az ezred fordul, a diktatúra ellen fordul, ellene fordítja a fegyverét...” (47). A gondolat 1988 körül fogalmazódott meg a szerzőben, amikor már elhagyni kényszerült Romániát, s a Szabad Európa rádió magyarországi munkatársaként lehetősége lett volna egy hasonló kiáltványt beolvastatni. A meglehetősen vakmerő és kivitelezhetetlen (így utólag annak tűnik) elképzelés egyszerre mutatja a szerző hitét az egyén szabadság utáni vágyában, ugyanakkor azt a gesztust is, hogy Szócs minden olyan lehetőséget meg kívánt ragadni, mely számba jöhetett a Ceaușescu-rendszer megbuktatásához. Az elképzelés emellett – mint majd látni fogjuk – rávetíthető a kötetben szereplő dokumentumok összességére, hiszen ezek kevés kivételtől eltekintve olyan javaslatokat tesznek az európai – ezen belül az erdélyi – kisebbségek jogi, kulturális ügyeinek megoldására, melyek a teljesség igényével lépnek fel, s ez egyben azt is jelenti, hogy a jelenkori (és hajdani) állapotokat tekintve kivitelezhetetlenek. A címbe emelt kifejezés kiváló választás volt, főként ha hozzátesszük azt is, hogy létezik egy másodlagos olvasat is, amely a Kolozsváron indult Előretolt Helyőrség irodalmi csoportosulásra utalhat, hiszen a Rejtő Jenőtől kölcsönzött (ön)elnevezéshez remekül kapcsolható a címbéli ezred, s mindezt csak kiegészíti, hogy mind Szócs (mentorként), mind Farkas Wellmann (alapítóként/„tagként”) köthetők a főként Orbán János Dénes nevével fémjelzett csoporthoz. A címadás történetének felfejtésénél nem szabad megfedekednünk Dorin Tudoran román költő szerepéről sem, aki a nyolcvanas években nyíltan bírálta a Romániában lévő rendszert, így nem sokkal később – Szócséhoz hasonlóan – az ország elhagyására kényszerült, majd 1988-ban az Egyesült Államokban megalapította az Agora című folyóiratot, melynek szerkesztőbizottságában Szócs Géza is helyet kapott, s a fentebb említett akciót természetesen megbeszélték. Dorin Tudoran szerepe nemcsak e vakmerő elképzelés kapcsán fontos, hanem a *Javaslat egy kisebbségi világszervezet létrehozása* címmel, 1985-ben Szócs fogalmazta dokumentum egyik aláírójaként (Király Károly mellett) is feltűnt a neve.

Ezen momentum – Dorin Tudoran felbukkanása –, úgy vélem, jelzi azt az irányt és gondolatot is, ami alapjaiban határozza meg Szócs Géza elképzeléseit az erdélyi magyar (és német) – de általánosságban tekintve bármely – kisebbség politikai és kulturális viszonyainak rendezését illetően: a másik félre (jelen esetben a románságra) nem ellenségként tekint, hanem partnerként, akit nem lehet/nem szabad kihagyni e probléma megoldásából. Itt említendő a *Kiegészítő javaslatok Románia alkotmányos téziseihez* címet viselő dokumentum, mely minden részletre figyelve tette meg javaslatait arra, miként kellene a kisebbségi jogokat törvényben biztosítani Romániában. A szöveghez tartozó beszélgetésben Szócs továbblép, és a kisebbségi meghatározás helyett már a társnemzet fogalmát is megemlíti, mely a felelősségvállalás egy másfajta

minőségét jelenti: „Ezzel szemben [kisebbség; V. F.] a társnemzeti státus azt jelentené, minekünk nem csak egyetlen lakrészünk, szintünk, lakóhányadunk van – nemcsak az, ami valaha a miénk volt, ugyebár Trianonig... hanem azt jelenti a társnemzet, hogy az új birtokviszonyok szerint te is tulajdonostárs vagy. De nem egy elosztott tulajdonrész tulajdonosa... hanem, mint a közös tulajdon esetén, elméletileg minden egyes téglá fele vagy negyede, vagy ötöde a tiéd. Még akkor is, ha a közösen tulajdonolt épületnek te csak egy részét lakod.” (177). Ahogyan Farkas Wellmann kommentárjaiból is kiderül, meglehetősen veszélyes gondolatként kezelték ezt az ötletet mind román, mind magyar oldalról. Mert mindez már elég erőteljesen mutat azon – a különböző régiók föderációjában gondolkodó – elképzelés felé, melyet a román költő és politikus, Sabin Gherman is képvisel, aki annak az *Elegem van Romániából* című írásnak (1998) a szerzője, melyben az önálló Erdély létrehozásának felvetése talán először született meg román részről. Ez szorosán összeköthető azzal a kijelentéssel, mely Szócs Géza *Nemzet a Vízöntőben* címmel, 1992-ben a Határon Túli Magyarok Hivatala szervezte konferencián tartott előadásában hangzott el: „Erdélyi vagyok; voltam nyugati magyar száműzött és éltem Magyarországon is. Nem tartom magam sem kisebbségi, sem többségi, sem szórvány-, sem csonkamagyaroknak.” (214). Amellett, hogy e megállapítás a legutóbb említett szövegben szorosán összefügg a „planetáris nemzetmodell” fogalmával, miszerint egy magyar kisebbség a „magyar államhatárokon kívüli voltát nem frusztrációként éli meg” (215), kapcsolható az Erdély-Bánság Ligát létrehozó, a régióhoz köthető Erdély-identitást a nemzeti identitás fölé emelő Sabin Gherman-féle elképzeléssel: „Azt is remélem, hogy az Erdély-Bánság Liga többet fog majd elérni, mint amennyit eddig egyedül elértem. Javasolni fogjuk a történelmi országrészekre vonatkozó autonómiatervet. Véleményem szerint ez egyike azon kevés lehetőségeknek, amellyel Románia bebizonyíthatja, hogy megfelel az európaiság kritériumainak.” (290). Hogy ez a javaslat mennyire nem tudott beérni és megértésre találni, azt mi sem bizonyítja jobban, mint az a tény, hogy a 2004-es választásokon a kolozsvári magyarság az ott induló Sabin Gherman és a szintén hasonló elveket valló Smaranda Enache helyett egy harmadik román jelöltre szavazott, amit Szócs „negatív bizonyítványként” értékelt, mivel ezt inkább a taktikai, mint a távlati, előrelátó gondolkodás manifesztumaként látta. Az alapgondolat tehát nem elsősorban a magyar autonómia létrehozását célozza már, hanem egy olyan önálló önkormányzattal és jogokkal felruházott területi alapon elkülönített régiót sejtet, melyben – természetesen Románián belül – a románság, a magyarság és a maradék németiség azonos lehetőségekkel rendelkezik, s mindezt a már említett Erdély-identitás fogná össze. E globalizációs, ugyanakkor a helyi, lokális identitást és hagyományt előtérbe helyező idea jelent meg a *Kiáltvány Königsbergért* című Szócs-írásban is, amiben a szerző Königsberg városállami státusát követeli, tehát semlegességét, azonban mint az önálló Erdély gondolata, úgy e városállam önállóságát kérő nyilatkozat sem nyerte el a politikai támogatást. Mindebből úgy tűnik, Szócs Géza politikai elképzelései nemzeti érdekeket sértenek, ráadásul mind magyar, mind román oldalról támadják. E kettős támadást azonban lehet úgy is értékelni, hogy a kelet-európai nemzetek – köztük a magyar – nem értek még meg az egységesülés jelentette változásra, mivel e folyamat azt is jelentené, hogy a

nemzeti hagyományrétegek mellett egyes régiók nemzet fölött álló politikai és kulturális viszonyait is vállalni kellene. Ebben az értelemben a globalizáció nem csupán az egységes Európa képét vetíti előre, hanem olyan régiók létrejöttét is, melyek belső viszonyait, kulturális és politikai hagyományát nem feltétlenül lehet *egy* nemzeti perspektívából elbeszélni.

Mielőtt azonban a recensens abba a csapdába esne, hogy az *Amikor fordul az ezred* című könyv ezen olvasatát kizárólagossá tenné, érdemes felhívni az olvasó figyelmét arra, hogy a kötet írásai más nézőpontokból is összeolvashatók és más összefüggések, folyamatok szintén felfejthetők. Emellett fontos rámutatni arra, hogy a dokumentumok kötetbe kerülését egy válogatás előzte meg, amely – elsősorban és vállaltan – Szócs Géza politikai pályafutásának szövegeit emelte ki. Ennek fényében tehát azt is szükségesnek tartom elmondani, hogy így ez nemcsak egy szöveggyűjtemény, hanem a közelmúlt olvasásának és értelmezésének egy formája, s mint minden ilyen kísérlet, ez is a múlt egy lehetséges megkonstruálása, mely – véleményem szerint – amellet, hogy halványan fellebbenti a fátylat a Szócs Géza politikai vállalásait övező legendákról, egyben hozzá is járul a „mítosz” fenntartásához. A szövegekhez tartozó beszélgetésekből több helyen inkább az látszik, hogy a kérdező, Farkas Wellmann Endre nem feltétlenül kíván tisztázni bizonyos fehér foltokat, esetleg nem kísérel meg egy-egy problémakör mélyére hatolni (néha egyszerűen tájékozatlannak tűnik), annak ellenére, hogy beszélgetőtársa erre nyitott lenne. Farkas Wellmann és Szócs Géza közös kötete ezen utóbbi megfontolások ellenére is fontos vállalkozásnak látszik, hiszen nemcsak Szócs politikai pályafutását eleveníti fel, hanem azokat a folyamatokat és tendenciákat, melyek az elmúlt harminc év – a magyar kisebbségekről szóló – gondolkozását meghatározták. És mindennek fényében nem tűnik a valóságtól elrugaszkodott kritikai észrevételnek a felütésben megfogalmazott megállapításom Farkas Wellmann szabadságról vallott nézetével kapcsolatban, hiszen míg Szócs kisebbségi és nemzetiségi jogokról alkotott elképzeléseit a politikum nem tudja az erről szóló politikai és társadalmi párbeszéd részének tekinteni, addig az erről való gondolkodást olyan előítéletek mentén körvonalazódó kategóriák határozzák meg, melyek nem tudnak és nem is akarnak kilépni saját zártságukból.

Vincze Ferenc